

Het bestuur van de stichting "Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge" en de redactie van "Ecclesia" groeten bij het verschijnen van het eerste nummer van de honderdste jaargang de lezerskring van ons blad.

Zij doen dit met de aloude wens: heil en zegen, vrede en blijdschap.

De dichter van Psalm 3 belijdt en bidt: Het heil is des HEREN, uw zegen zij over uw volk.

In de Kerstnacht wordt blijdschap toegezegd en van vrede gezongen.

Moge dit viervoudig geleide u allen in het jaar des Heren 2009 vergezellen!

Drs. J. Schippers, Rotterdam

Christus regeert!

Ik toch heb Mijn Koning gezalft over Sion, Mijn heilige berg.

Psalm 2 vers 6

Volgens de traditie van de kerk hoort Psalm 2 thuis in de liturgie voor de dienst tijdens de Kerstnacht. Toch zal in verreweg de meeste kerstnacht-diensten in ons land de tweede Psalm niet gezongen zijn. Vaak met als enige overweging dat veel mensen deze Psalm niet (meer) kunnen zingen.

Achter deze motivatie zou wel eens méér dan muzikale armoe kunnen schuilen. Terecht vroeg dr. W. Aalders (1909 – 2005) aandacht voor het Koningschap van Jezus Christus. Hij greep daarbij terug op de vroege kerk in de eerste eeuwen van onze jaartelling. In oude basilieken uit die tijd wordt in wand- of gewelfschilderingen Christus veelal afgebeeld als de Pantocrator, de Albeheerser. Het Kerstkind in de kribbe is een Koningszoon om tegen op te zien! De geschiedenis van de wijzen uit het oosten, waarvan de evangelist Mattheüs melding maakt, onderstreept dat. Zij maken een verre reis en komen via Jeruzalem uiteindelijk in Bethlehem om te knielen voor het Kind Jezus en Hem te eren met hun kostbare geschenken: goud, wierook en mirre.

Hoe anders – en tegelijk realistisch – tekent ons Psalm 2 de reactie van de heersers en volken van deze wereld. Zij zijn er, volgens Johannes Calvijn (1509-1564), op uit om de bloei van het Koninkrijk van Christus te belemmeren en zo mogelijk te beëindigen [vers 2]. Denk aan Haman, Herodes, Hitler, andere machthebbers en hun vele trawanten, tot in onze tijd toe. Ze vormen één groot rumoerig 'contra-koor' dat opstandig schreeuwt en chaotisch joelt om zo de gelovigen tot wanhoop te brengen. Het koor van de hemelse legermachten die in de velden van Efratha de glorie van God bezingen, lijkt steeds meer overstemd te worden. Het komt erop aan niet naar het koor van de wereld te luisteren, maar ons gehoor af te stemmen op Gods Woord alleen.

Psalm 2 verkondigt op profetische wijze hoe Koning Christus de vijanden

Inhoud

Nieuwjaarsgroet 1

Christus regeert! 1

Drs. J. Schippers, Rotterdam

**Bij het begin van de
honderdste jaargang** 2

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

**'Verslag van een zoektocht'
(II, slot)** 3

H.Z. Klink, Ouddorp

De herders en de wijzen 4

Dr. H. Klink, Hoornaar

Over de neutrale staat 7

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Woord van Johannes Calvijn (1509 – 1564)

Omdat het begin en het einde van ons heil in God ligt, kunnen wij ons verblijden.

van Gods volk zal verpletteren en stukslaan als pottenbakkerswerk [vers 9]. Daar zien we vandaag de dag niet zoveel van. Eerder het omgekeerde. Calvijn zegt dat de zwakke kerk veel meer lijkt op zo'n broze kruik van aardewerk die bezwijkt onder de mokerslagen van het verbale en non-verbale geweld in de wereld om ons heen. In vele landen worden christenen vervolgd, gemarteld, bedreigd en gediscrimineerd om het geloof. En toch mogen we geloven, dat is: erop vertrouwen, dat Christus temidden van het ruoer der volkeren de heerschappij voert. Hij heeft de regie in handen en leidt alles naar de grote dag van Zijn wederkomst op deze aarde. Overal om ons heen zien wij tekenen van Christus' oordeel. Het is het voorspel van het grote en laatste oordeel op de jongste dag. Dan zal Hij alle verdrukten en vervolgdten verlossen. Dan zal al het onrecht door Hem worden recht gezet.

Wanneer Psalm 2 helemaal niet meer gezongen of gelezen wordt met het oog op het Christuskind, dan verliest de kerk het geheim van het Kersfeest uit het oog. Want dit lied van Israël is zo'n karakteristieke rotsbodem in de Schrift die de viering van het heilsfeit van Christus' komst op aarde in het menselijk vlees werkelijk grond onder de voeten geeft: *Welzalg allen die op Hem vertrouwen!* [vers 12]. Christus is de grote Koningszoon in wiens stralend licht alle macht, pracht

en praal van aardse heersers verbleekt. Dit Koningskind wil ook uw enig houvast, beide in leven en sterven, zijn.

*Er kommt zum Weltgerichte,
Zum Fluch dem, der ihm flucht,
Mit Gnad und süßem Lichte
Dem, der ihn liebt und sucht.
Ach komm, ach komm, o Sonne,
Und hol uns allzumal
Zum ewgen Licht und Wonne
In deinen Freudensaal.*

Paul Gerhardt (1607-1676)

J.J.L. ten Kate (1819 – 1889) vertaalde en bewerkte dit lied, dat, wat minder sprekend dan het origineel, bekend is geworden als:

Nog eens zal Hij verschijnen
als richter van 't heelal,
die 't hoofd van al de Zijnen
voor eeuwig kronen zal.
Nog is die dag verborgen,
wacht hem gelovig af,
terwijl de grote morgen
reeds schemert boven 't graf.

Bij het begin van de honderdste jaargang

Dit nummer van *Ecclesia* (voorheen *Kerkblaadje*) is het eerste van de 100ste jaargang. Wie hieruit concludeert dat ons orgaan op weg is naar een eeuwfeest, heeft het mis. Van 'feest' kan al geen sprake zijn, omdat festiviteiten nu eenmaal niet passen bij het

karakter van *Ecclesia*. Maar ook het woord 'eeuw' is thans eigenlijk niet op zijn plaats. Reeds enkele jaren geleden konden we erop terugblikken, dat ons blad een eeuw tevoren voor het eerst uitkwam. Begin april van het jaar 1904 verscheen namelijk het eerste nummer van het *Kerkblaadje*, een weekblad onder redactie van ds. J.C.V. Meischke te Raamsdonksveer, met vaste medewerking van dr. J.C.S. Locher te Waspik en anderen. Ds. Meischke was in oktober 1903 gestart met de uitgave van een 'kerkbriefje' voor zijn gemeente Raamsdonk (met Raamsdonksveer) en voor het naburige Waspik. In korte tijd groeide dit mededelingenblaadje uit tot een 'volledig' blad met bijdragen van meditatieve, kerkelijke, theologische en historische aard. Dit was het begin van het *Kerkblaadje*, dat spoedig landelijke verspreiding en bekendheid kreeg. In *Ecclesia* van 6 maart 2004, nr. 5 van de 95ste jaargang, is hieraan ruime aandacht geschonken.

Waarom nu pas het begin van de 100ste jaargang? De reden daarvan is dat de verschijning van ons blad in de twintigste eeuw een aantal jaren moest

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,
Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,
Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 22,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. *Ecclesia*/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

worden onderbroken. In september 1940 werd het *Kerkblaadje* als een van de eerste kerkelijke periodieken door de Duitse bezetter verboden. Daardoor kwam er een einde aan de 37ste jaargang. Aanleiding tot het verschijningsverbod was een stuk van de toenmalige redacteur dr. G.F.D. Locher (Breukelen) onder het opschrift "Zwijgen, maar niet vergeten!", verschenen ter gelegenheid van de 60ste verjaardag van koningin Wilhelmina, 31 augustus 1940. Ruim zes jaar moesten de vrienden van Kohlbrugge het stellen zonder hun lijfblad. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg ds. D. van Heijst uit de vroegere lezerskring het verzoek, pogingen te doen om het blad opnieuw te laten verschijnen. Daarin slaagde hij met steun van dr. G. Oorthuys. Zo verscheen onder redactie van ds. D. van Heijst op 22 november 1946 het eerste naoorlogse nummer van het *Kerkblaadje*, nr. 1 van de 38ste jaargang. Thans, 62 jaar later, begint dus de 100ste

jaargang van *Ecclesia*, zoals het blad sinds 1989 heet.

Ruim een eeuw geleden, in april 1905, schreef de toenmalige redacteur ds. Meischke: "Er zijn vele geesten uitgegaan in de wereld. Meer dan ooit is het nodig, dat het getuigenis der Waarheid daartegen gehoord worde". Sindsdien is ons blad het getuigenis voor de waarheid niet uit de weg gegaan. De huidige eindredacteuren staat een tweeledig doel voor ogen: *de erfenis en betekenis van de Reformatie en het Réveil in het algemeen en die van dr. H.F. Kohlbrugge in het bijzonder levend te houden, historisch en toegespitst op onze tijd en daarbij alle aandacht te geven aan de roeping en nood van de Kerk in de verwarrende en chaotische actualiteit* (*Ecclesia*, 17 januari 1997). Als 'honderdplusser' hoopt *Ecclesia* ook in de nieuwe jaargang in deze lijn verder te gaan.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

'Verslag van een zoektocht' (II, slot)

De vorige keer *) hebben we stil gestaan bij de uitgangspunten die ten grondslag liggen aan het boek van dr. Joseph Ratzinger, bisschop van Rome. Nu wil ik inhoudelijk ingaan op een aantal zaken die in het boek aan de orde komen.

Verfrissend is het perspectief waarin hij de verzoeken van Jezus in de woestijn beschrijft en interpreteert. Ze worden door hem gezien als verdraaiingen van de authentieke realisaties van opdracht die Jezus had. Hij moest eerst maar eens door daden laten zien dat hij werkelijk de Messias is. Op die manier worden in het boek ook de verschillende verzoeken tijdens de verdere loop van Jezus' leven in een voor mij ander en duidelijker perspectief geplaatst, dan ik tot nu toe kende.

Aan de exegese van de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan wordt door dr. Ratzinger – in aansluiting aan de kerkvaders – een christologisch perspectief toegevoegd. Hoewel daarmee een allegorische uitleg aan deze gelijkenis wordt gegeven en we daarvoor verder van de eigenlijke tekst komen te staan, is het opmerkelijk welk perspectief deze benadering geeft aan dit verhaal. De halfdode man langs de weg symboliseert dan de mensheid en de Samaritaan kan niet anders dan Jezus Christus verbeelden. "De mens ligt – zo schrijft hij – vervreemd en hulpeloos langs de weg van de geschiedenis, en God zelf is in Christus zijn naaste geworden". Wij allemaal zijn vervreemd van God en hebben verlossing nodig. We hebben Gods eigen, reddende liefde nodig. Dan pas kunnen

wij liefhebben. En alleen op die manier, doordat God zich maakt tot onze naaste, kunnen wij naaste worden.

De behandeling van de grote beelden uit het Johannesevangelie kunnen we als diepgaand beschrijven. Allereerst bepaalt de schrijver zijn positie ten opzichte van het ontstaan en auteurschap van de brief. Hij bewijst op welke manier dit evangelie geworteld is in, en gebaseerd op het 'factum historicum'. Dit 'factum historicum' (historisch gebeuren) wordt volgens hem gevormd door de persoonlijke herinnering en de historische werkelijkheid. Het evangelie is volgens dr. Ratzinger geen letterlijke weergave van Jezus' toespraken en zijn getuigenissen over Zichzelf, maar wel een juiste weergave van de inhoud ervan. Deze persoonlijke herinneringen liggen ingebed in het 'wij' van de kerk. Hier laat de auteur ons zien hoe belangrijk de gemeenschap, de kerk is. Deze herinneringen in het Johannesevangelie geven een diepere betekenis aan de feitelijke gebeurtenissen. Zo schrijft hij: "Het Johannesevangelie als 'pneumatisch Evangelie' bericht niet als in steno over wat Jezus zegt en doet, maar leidt ons boven de feiten uit, via de herinnering, iets laat begrijpen. Daardoor worden we binnengevoerd in de diepte van Gods Woord en van de gebeurtenissen, een diepte die van God komt en naar God toe leidt. Het Evangelie is een proces van 'herinneren'. Dat betekent dat het vertrekt van het werkelijk gebeurde, dat het geen fictie is over Jezus, geen verdraaiing van his-

torisch gebeuren. Eerder laat het ons zien wie Jezus werkelijk was, degene die niet alleen 'was', maar degene die steeds, in de tegenwoordige tijd, zeggen kan: 'Ik ben'. "Voordat Abraham werd geboren, ben ik" (Joh. 8, 58). Het Evangelie toont ons de ware Jezus en wij mogen dit Evangelie dankbaar als bron over Jezus benutten" (p. 224 - 225). Dit is naar onze mening een citaat dat duidelijk maakt hoe we de Schrift werkelijk 'Geestelijk' moeten duiden. Zo licht iets op van het werk van de Heilige Geest.

Indrukwekkend vind ik de weergave van het liturgische karakter van het Johannesevangelie zoals dat blijkt uit zijn verhandeling over de grote beelden die wij in dit evangelie lezen. Dr. Ratzinger wijst erop hoe Johannes in zijn weergave van het evangelie bijzondere aandacht en plaats geeft aan de manier waarop God aansluit bij ons mens-zijn in al zijn dimensies. Want dat doet het Johannesevangelie. De structuur ervan wordt gedragen door het ritme van de feesten van Israël. Dat is de voedingsbodem waaruit de boodschap van Jezus opkomt, schrijft dr. Ratzinger. Boeiend zijn de beschrijvingen van de betekenissen van het 'water', het 'brood' en de 'wijnstok en de wijn'. Jezus is Zelf de wijnstok geworden. Dit duidt aan hoe God Zelf, door Zijn Zoon Jezus Christus voor verlossing en redding instaat. De eenheid tussen God en mens is door de incarnatie, dood en opstanding, definitief en onomkeerbaar geworden. Op die manier is volgens de auteur Jezus onafscheidelijk van de zijnen, ze zijn één met Hem en in Hem. God heeft zichzelf vastgelegd in de menswording.

Het boek lijkt ons aan te willen zetten tot 'navolging'. Tot het serieus nemen van onze taak waartoe God ons roept in deze wereld. Tot het steeds weer aanpassen van onze levens- en handelwijze aan datgene wat God uiteindelijk met Zijn schepping voor ogen heeft. Tot het leven vanuit Gods liefde, waarin wij, zolang wij hier op aarde zijn, dienen te groeien en vooral, te volharderen. "Snoeien en vrucht dragen gaan samen. Alleen als God ons snoeit kunnen wij vrucht dragen die aansluit op het mysterie van de eucharistie en op de bruiloft die Gods einddoel met de geschiedenis is.

De herders en de wijzen

Lucas levert ons in het 9e hoofdstuk van zijn Evangelie een kernachtig gezegde over van de Here Christus: *Die zijn hand aan de ploeg slaat en ziet naar wat achter is, is niet geschikt voor het Koninkrijk van God.* In één van zijn Bijbeloverdenkingen vertelt Walter Lüthi over

Vruchten en liefde horen bij elkaar. De ware vruchten bestaan uit liefde die door het kruis, door Gods snoeien is heengegaan. 'Blijven' is een kernwoord in deze passage.¹ Het is wat de kerkvaders 'perseverantia' noemen, het geduldig volharderen in de gemeenschap met de Heer, door alle verwarring in het leven heen" (p. 246 - 247).

De gedaanteverandering van Jezus brengt, volgens dr. Ratzinger, Zijn unieke verbondenheid met de Vader aan het licht. Dat hebben Zijn leerlingen op de berg gezien. Zij hebben gezien wat de mensen niet zagen. Dit is de bron van hun geloof en belijdenis. Jezus brengt ons bij God en leidt tot kennis van Hem. Die unieke verbondenheid van Jezus met de Vader is wat Hem onderscheidt van zo vele 'verlichte' leraars als Boeddha of Socrates. Jezus is ook meer dan een van de profeten uit het Oude Testament. In Jezus ontmoeten wij de levende God rechtstreeks. Dr. Ratzinger schrijft erover n.a.v. de reactie van Petrus op de wonderbare visvangst (Luc. 5). Hij schrijft: "In het machtige licht van Gods aanwezigheid ervaren wij mensen onze schamelheid. Petrus kan het *tremendum*² van God niet uithouden – het is hem te machtig".

We besluiten hiermee deze recensie, hoewel er nog veel meer te zeggen zou zijn. En we hopen dat aan dr. Joseph Ratzinger – zoals hij dat zelf schrijft in zijn inleiding – nog tijd en kracht geschonken zal worden om het tweede deel in deze serie te schrijven. Met het doel een levende relatie met Jezus Christus te bevorderen. En wij – van Protestantse zijde – zullen deze ontwikkelingen met belangstelling volgen.

*) Het eerste deel verscheen in nummer 24 van de vorige jaargang.

H.Z. Klink, Ouddorp

Noten

- 1 Over de wijnstok, Johannes 15.
- 2 Tremendum = 'Het ontzagwekkende, dat wat doet sidderen, als reactie op de openbaring van God'

een Zwitserse boer, die heel goed zou kunnen uitleggen wat de Heiland met zijn uitspraak bedoelde. Als je aan het ploegen bent en je staat aan het begin van een voor die getrokken moet worden, is het van het grootste belang je aandacht te concentreren op wat je

dán moet doen. Het komt erop aan om met een ferme duw de ploegschaar de grond in te duwen, zodat hij diep zit. Dat is het halve werk. Wie dat niet voor elkaar krijgt, loopt het grote risico dat de ploegschaar tijdens het ploegen terugschiet: de ploegschaar komt omhoog en voor je het weet schiet hij terug in de vorige voor.

Het gevaar waar Christus op doelt kent elke predikant. Hoe gemakkelijk gebeurt dit niet in de prediking. Omdat je je niet goed concentreert op de echte inhoud van de tekst, gebeurt het zo snel dat je terecht komt in een voor die al getrokken is, keer op keer, ofwel dat je oude geijkte paden betreedt. Het gevolg is dat het braakliggend terrein niet echt beploegd wordt. Vooral rond het kerstgebeuren is het gevaar erg groot dat stereotypen in leven blijven. Eén zo'n stereotype betreft, dacht ik, de belichting van de herders en de wijzen. Hoe vaak worden de herders niet afgeschilderd als mensen van het laagste allooi, uit de mindere sociale klasse. Ze zouden niet in tel geweest zijn. En het Evangelie wordt dan gezien als een blijde boodschap omdat uitgerekend zulke mensen het eerst geroepen werden om naar de kribbe van Bethlehem te gaan.

Van de wijzen wordt doorgaans gezegd dat het sterrenwielers waren. Dat wordt als een moeilijkheid ondervonden omdat de Here God kennelijk van hun sterrenwielarij – een metier dat in een slechte reuk staat – gebruik gemaakt heeft om hen ertoe te brengen naar Bethlehem te gaan. Al snel wordt dan gezegd dat de Here God met een kromme stok rechte slagen toedient.

De vraag is of deze belichting van zowel de herders als van de wijzen terecht is! Dat is niet het geval.

Laat ik beginnen met de herders. Philo uit Alexandrië, die een tijdgenoot was van Christus en, zoals zijn naam al zegt, in Alexandrië (Egypte) leefde, vertelt ons terloops over de reputatie van de herders in zijn dagen. In *De Agricultura* zegt hij "Het is ervan gekomen dat het beroep van herder, zeer beslist gezien wordt als een gerespecteerd en verdienstelijk beroep, zo zelfs dat de dichters er gewend aan geraakt zijn om koningen herders van de volkeren te noemen." Philo stelt dus dat het herderschap alom gerespecteerd werd. Hij staft deze bewering door te verwijzen naar de literatuur van zijn dagen, waarin die koningen gezien worden als herders van het volk.

De vergelijking van een koning met een herder stamt oorspronkelijk uit Mesopotamië. Zowel goden als koningen werden in het land waar Abraham ooit vandaan kwam, gezien als herders. De herdersstaf werd vergeleken met de scepter van de koning en was het

symbool van een rechtvaardige regering. De ideale vorst regeerde als een herder: zijn regime was vriendelijk, hij ging het volk voor met goede raad, wijsheid en zorgzaamheid. Hij wist zijn volk te beschermen tegen allerlei gevaar en leidde het door allerlei moeilijkheden heen, precies zoals een herder dat doet.

We komen dezelfde vergelijking tegen in het oude Egypte en in het oude Griekenland. In Griekenland typeerde Homerus een vlootkapitein als "herder van schepen" en schetste de tragediedichter Euripides een stadsmagistraat als een "moedige herder". Voor Plato was de ideale staatsman iemand die het volk als een herder leidde en regeerde. Daarbij staat hem de gerechtigheid voortdurend voor ogen. Daar komt bij dat in de Griekse literatuur de herders in de meeste gevallen gezien worden als helden!

Philo vertelt dat vooral in zijn dagen – dus nog eens: in de dagen van Christus – de herder in hoog aanzien stond. Hij verwijst daarbij naar dichters. Het lijkt waarschijnlijk dat hij daarbij gedacht heeft aan Theocritus, een dichter die ooit in Alexandrië leefde en aan Vergilius, die zo'n 50 jaar voor Philo zijn *Bucolica*, een verzameling herdergedichten publiceerde, waarin het herdersleven in zijn ideale gestalte geschilderd werd.

Als de uitspraak van Philo al gold voor de heidense volkeren rondom Israël, hoeveel te meer voor Israël zelf! Alle belangrijke figuren uit het Oude Testament, alle aartsvaders waren herder geweest: Abraham was een herdersvorst. Hetzelfde geldt van Isaïc. Van Jacob viel te lezen dat toen hij bij de beek Jabbok alleen wilde zijn, een grote kudde dieren, waaronder schapen aan zijn knechten toevertrouwde. Een andere grote gestalte uit het Oude Testament was eveneens herder, Mozes. Meer dan veertig jaar hoedde hij de kudde van zijn schoonvader Jethro. En kwam David niet uit Bethlehem, waar hij in de velden van Efratha de kudde van zijn vader hoedde? Hij dichtte er zijn psalmen, met als beroemdste de 23^e Psalm, waarin hij nota bene de God Zelf vergelijkt met een Herder! Philo tekent erbij aan dat het geen toeval was dat Mozes en David, voordat zij geroepen werden om het volk te leiden, herder waren. Door dit beroep bereidde God hen voor op hun toekomstige taak, die erin bestond het volk leiding te geven, als profeet en als koning!

Door de Schrift was het volk vertrouwd met de herderscultuur. Bij Jesaja lezen we dat het desalniettemin gevaar liep om van deze cultuur te vervreemden. Hij maakte het volk het zware verwijt dat een os zijn bezitter wel kent en een ezel zijn kribbe (de plek waar het zijn voedsel kan vinden), maar dat Israël geen begrip had en Gods volk geen inzicht! Het volk was ver-

vreemd geraakt van zijn eigen wortels en was hard op weg om niet meer dan een onderdeel te worden van de grote wereld, waarin het terecht was gekomen. Daarvan riep Jesaja het volk terug. En Ezechiël maakt de leiders van het volk het zware verwijt dat zij de kudde van God hebben veronachtzaamd. Omdat ze dat gedaan hebben, zal God zelf voor een herder zorgen, aan wie het volk wel toevertrouwd kan worden!

Als we de kerstgeschiedenis in dit licht bezien, hoeft het niet te verbazen dat God het eerst aan herders de geboorte van Christus bekend maakte. Zij waren representanten van die eigen herderscultuur die de achtergrond vormt van Israëls volksbestaan.

Ook werpt dit gegeven licht op het feit dat de Here Christus in een stal geboren werd en niet in de nabij gelegen herberg. In de *kataluma* (herberg) heerste een eigen sfeer. Men kan het woord het best vertalen met een uitspanning, een lokaal. Iedereen liep er in en uit. Het was een echte uitgaansgelegenheid, met geen of weinig privacy. We kennen dit soort onderkomens. Er hangt een dranklucht, nieuwe bezoekers worden van achter de toonbank en van achter tafeltjes met nieuwsgierige en soms begerige blikken bekeken. Je vraagt je af of Jozef niet diep dankbaar geweest is de waard hem te kennen gaf, dat dáár geen plaats was, maar hem voorstelde in een stal niet ver van de herberg zijn onderkomen te zoeken. Dáár kon hij de nacht doorbrengen. Die plek was veel geschikter, zeker vanwege de omstandigheden waarin Maria verkeerde. Daar moet hij zich veel meer thuis gevoeld hebben dan in de herberg. En daar werd Christus geboren. Daarheen werden de herders als representanten van het oude Israël geroepen, om de geboren Heiland te begroeten.

Zoals bekend heeft Rembrandt de aanbidding van de herders geschilderd. Het schilderij is te bewonderen in de *National Gallery* in Londen. De details van dit schilderij zijn veelzeggend. Een ervan is dat een herder zijn staf naast zich op de grond heeft neergelegd. Wie goed kijkt ziet dat de staf eruit ziet als een scepter. Het is alsof hij hem daar heeft neergelegd om het aan te bieden aan het kind. Alleen Hem komt in de meest eigenlijke zin van het woord de herdersstaf toe. In zijn hand wordt de scepter een herdersstaf! Later zal Jezus Christus de staf opnemen. Een van zijn beroemdste uitspraken is: "Ik ben de Goede Herder." Zijn herderstaf is een scepter en zijn scepter een herderstaf. Na zijn opstanding zegt Hij tijdens een heel plechtig moment, waarop Hij verheerlijkt wordt: "Mij is gegeven alle macht in de hemel en op de aarde."

Het is geen toeval dat Hij in een stal geboren werd en dat herders hem het eerst begroetten. Daarmee sluit

het Evangelie aan bij de cultuur van de herders. Niet alleen de herders uit Lucas 2, maar ook Jozef en Maria, Simeon en Anna, Zacharias en Elisabeth waren er vertegenwoordigers van. Jezus knoopte niet aan bij de cultuur van de herberg, met haar eigen mondaine sfeer, waarin de eerbied ontbreekt, waarin men vergeten heeft wiens bezit men is en waar het eigenlijke voedsel, het brood des levens, niet te vinden is. Hij sluit aan bij de herderscultuur. En deze cultuur doet volstrekt niet onder voor die van de herberg. Men hoeft maar te denken aan de boeken van Vergilius, die tot op de dag van vandaag in gymnasia gelezen worden!

Wat van de herders geldt, geldt ook van de wijzen. Zij waren zomaar geen sterrenwichelaars, zoals je deze vandaag de dag kunt zien en horen op commerciële zenders. Het waren in de volle zin van het woord wijzen. Zij stonden in een eeuwenlange traditie. Eeuwenlang had men in Perzië, waar zij vandaan kwamen, de hemel afgetuurd. Verschillende takken van wetenschap waren uit deze zorgvuldige waarnemingen voortgekomen, o.a. de wiskunde. Men wist precies te berekenen waar en wanneer welke ster aan de hemel zou verschijnen. Daar komt bij dat de majesteit van de nachtelijke hemel zulke mensen als de wijzen stempelde en tot bezonken en werkelijk wijze mensen maakte. Zij leefden bij de majesteit van de hemel. Het merkwaardige is dat wie daarvan onder de indruk komt, zelf ook iets vorstelijks krijgt. Het is dan ook heel terecht dat de wijzen op tekeningen vaak voorgesteld als vorstelijke gestalten, die recht van rug en fier op hun kamelen zitten. Ook Philo spreekt lovend over de wijzen in Perzië en wijst erop dat Abraham uit hetzelfde land komt. Men tuurt er de hemel af leert er de beginselen van de wijsheid: verwondering. Dat verleent hen statuur. Niet voor niets zegt de Schrift dat Abraham groot respect afdwong bij de toenmalige bewoners van Kanaän: "u hebt u als een vorst onder ons gedragen!"

Deze wijzen waren wijzen. Dat wil zeggen: geleerden, die nagedacht hadden over het leven. Natuurlijk waren zij er achter gekomen dat er "iets in het leven niet klopt", zoals de Duitse denker Peter Wust het onder woorden bracht. Het deed hen verlangen naar een Verlosser-Koning. Bij het zien nu van een 'nieuwe ster', brachten zij deze verschijning aan de hemel in verband met dat verlangen en met de verwachting van een heilskoning, die ook buiten Israël leefde. Men moet niet uitsluiten dat de spreuk van Bileam, die buiten Israël gedaan was, breed bekend was (Numeri 24: 17): "Een ster zal voortkomen uit Jacob en een scepter uit Israël." De wenk in de sterrenhemel bracht hen

ertoe de reis naar het westen, naar Jeruzalem te aanvaarden.

Ik stelde dat er alom een verlangen leefde naar een heilskoning. Dat was niet alleen in het oosten het geval. Het gold ook van het westen. Opnieuw wijs ik naar Vergilius. In zijn vierde *Eclogae* in de al aangehaalde *Bucolica* voorspelt hij een nieuwe tijd die weldra zal aanbreken, waarin "de os voor de machtige leeuw niet meer bang zijn." Hij brengt de heilstijd, die in het verschiet ligt, in verband met de geboorte van een kind.

Tot op de dag vandaag is het de vraag waar Vergilius aan gedacht heeft. Is het keizer Augustus?, of iemand anders? Het zal wel nooit helemaal duidelijk worden. Maar is het niet heel goed mogelijk dat zij gelijk hebben die veronderstellen dat Vergilius in Rome in aanraking is geweest met Joden en zo met de Septuaginta vertaling van Jesaja, waarin uitdrukkelijk voorzegd wordt dat een maagd zwanger zal worden en dat het lam met de leeuw zal verkeren? Er is vanwege de verwantschap tussen Vergilius' vierde *Eclogae* en Jesaja bijna geen andere conclusie mogelijk. Er valt dan ook veel voor te zeggen dat Vergilius' dich-

tersnatuur is geraakt door wat hij daar las, juist in de tijd dat Augustus begon te regeren: een nieuwe Tijd staat op het punt aan te breken!

Iets dergelijks moet er door de wijzen uit het oosten zijn ondervonden. En dát bracht hen ertoe de reis naar Jeruzalem te aanvaarden, waar zij door de Schriftgeleerden gewezen werden op de klare taal van de Bijbel: En gij Bethlehem Efratha (...) uit u zal de Verlosser voortkomen (Micha 5: 1). Zo kwamen zij en aanbaden het kind, waarvan Psalm 72 zegt:

*Heersen zal Hij van zee tot zee,
van de Stroom tot de einden der aarde;
Voor hem buigt zich het volk er woestijn,
zijn vijanden lekken het stof.
De vorsten van Tarsis, het kustland,
zij komen geschenken hem brengen.
De koningen van Sjeba en van Seba,
zij dragen hun schatting hem aan:
Alle heersers brengen hem hulde,
alle volken zijn hem onderhorig!*

H. Klink, Hoornaar

Over de neutrale staat

Nu en dan duikt in de media de term "neutrale staat" op. Dit was bijvoorbeeld het geval toen in januari 2008 aan de Rijksuniversiteit Groningen een congres werd gehouden over het thema: 'Neutrale staat, kreet of credo?' Een meer recent voorbeeld is de discussie in staatkundig-gereformeerde kring over een 'tactische aanvaarding' van de neutrale staat. Het gaat daarbij om de vraag, of men om praktische redenen moet instemmen met een gelijke behandeling van alle godsdiensten. Voor een partij die vanouds een theocratisch ideaal heeft gekoesterd, is dit uiteraard een belangrijke kwestie.

Het is niet de bedoeling dat we ons in deze discussie mengen. Wel willen we wat nader ingaan op het begrip neutrale staat. Is de Nederlandse staat strikt genomen wel neutraal? Of is, zoals professor dr. A.A. van Ruler (1908 - 1970) stelde, deze neutraliteit slechts een leuze en in feite niet meer dan schijn?

"Godsdienstloos"

Nieuw is de term neutrale staat niet. Groen van Prinsterer, voorstander van een christelijke staat, aanvaardde in 1862 bij zijn terugkeer in de Tweede Kamer noodgedwongen de neutrale of "godsdienstloze" staat. Zijn motief was dat in de schoolwet van

1857 de zinsnede "opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden" was opgenomen. Groen beschouwde het gebruik van het woord *christelijk* in dit verband als heiligschennis. Zijns inziens kon er geen sprake zijn van christelijke deugdbetrachting zonder levend geloof in Christus, verbonden aan historische feiten. Met een "godsdienstloze" staat bedoelde Groen een onzijdige (onpartijdige) staat, die alle kerken gelijk beschermt. Godsdienstloos is de staat in die zin, dat hij de christelijke opvoeding niet meer zelf ter hand neemt. Zo'n neutrale, godsdienstloze staat is volgens Groen van Prinsterer beslist geen antichristelijke staat, maar moet integendeel "wat tegen het christendom gekant is" weren. Hoewel neutraal, is de staat niet losgemaakt van zijn christelijke wortels. De beginselen zijn niet veranderd, alleen de toepassing ervan is gewijzigd naar de eis van de omstandigheden. Op die manier wilde Groen, zoals hij in *Nederlandsche Gedachten* schreef, vermijden "dat de Staat en de School worden getrokken in de verderfelijke atmosfeer van revolutionaire ideologieën en dienstbaar worden gemaakt aan de religie van het ongelooft".

Seculiere staat

Neutraliteit van de staat in de voorstelling van Groen

van Prinsterer is iets anders dan wat er tegenwoordig gewoonlijk mee wordt bedoeld. Prof. dr. P.B. Cliteur, hoogleraar in de encyclopedie van de rechtswetenschap te Leiden, is een krachtig voorstander van de zogeheten *seculiere* staat, die neutraal is in religieuze en politiek-ideologische aangelegenheden. "Voor de staat geldt dat hij geen enkele geestelijke of religieuze macht mag bevoorrechten". Volgens Cliteur mag geen enkele godsdienst worden bevoordeeld tegenover een andere godsdienst en ook mogen gelovigen niet worden bevoordeeld tegenover niet-gelovigen. Die situatie kan alleen worden gerealiseerd als de overheid zich uit het domein van de godsdienst terugtrekt. Wat betekent dit in de praktijk? Religieuze instellingen mogen niet worden gesubsidieerd. "Subsidiëren is partijkiezen. Wie alleen een moskee subsidieert, discrimineert een synagoge. Wie alle kerken subsidieert, discrimineert ongelovigen". De overheid moet neutraal zijn, anders gezegd: ze dient de scheiding van kerk en staat te respecteren. Dit beginsel, dat aan onze rechtsstaat ten grondslag ligt, zou volgens Cliteur in de Grondwet moeten worden vastgelegd. Temeer is dit nodig omdat Nederland een multiculturele samenleving is geworden. Velen trekken daaruit de verkeerde conclusie, dat de neutrale overheid een multiculturele overheid zou moeten worden. Die zou religieuze groepen allerlei faciliteiten moeten bieden, zoals bidruimtes op openbare scholen en het dragen van religieuze symbolen bij de rechterlijke macht. Volgens Cliteur is dit een heilloze weg. Een multiculturele samenleving kan alleen goed functioneren als de staat onpartijdig is. Een neutrale staat kan niet anders zijn dan een seculiere staat, die geen partij kiest in religieuze en levensbeschouwelijke tegenstellingen.

Frankrijk is een lichtend voorbeeld. Daar spreekt men van *laïcité*. In het Nederlands spreken we van *laïcisme* (lekenheerschappij), waarmee wordt bedoeld het streven om het openbare leven aan elke godsdienstige invloed te onttrekken. Volgens Cliteur is de neutrale of seculiere staat niet anti-religieus, maar *a*-religieus. We mogen zo'n staat dan ook niet vereenzelvigen met een atheïstische staat, zoals die bestond in de voormalige Sovjet-Unie en de communistische satellietstaten. Het ideaal van een neutrale staat is niet noodzakelijk verbonden met de wereldbeschouwing van een atheïst of agnost.

Van Ruler over "neutraliteit"

Het pleidooi voor een neutrale staat ondervindt ook kritiek. Is echte neutraliteit, onpartijdigheid, wel mogelijk, zo vragen velen zich af. Is een standpunt niet altijd

partijdig? Ook de laïcistische opvatting kan als een "bepaald soort geloof" worden beschouwd, zij het van seculiere aard. Neutraliteit van de staat is in deze gedachtegang een hersenschim. In dit verband willen we in herinnering brengen wat een bekend Nederlands theoloog van de twintigste eeuw daarover heeft gezegd, prof. dr. A.A. van Ruler, die een eeuw geleden, op 10 december 1908 werd geboren en op 15 december 1970 overleed. "De neutraliteit van de staat", zo schreef hij ruim vijftig jaar geleden, "is slechts een leuze en in wezen *schijn* en kan ook worden aangeduid als 'de tyrannie van het humanisme'. De staat handelt, onder welke verhulling dan ook, in ieder geval vanuit een bepaalde opvatting aangaande de mens, de arbeid, de zin van de wereld, het huwelijk, het recht, het gezag - aangaande God". Scherp keerde Van Ruler zich tegen de zogenaamde neutrale staat. In zijn boek *Droom en Gestalte* (1947) schreef hij: "De neutrale staat is niet minder staat dan de heidense en zijn neutraliteit is misschien nog wel de meest gevaarlijke daemonie, waaraan hij onderworpen kan zijn. De afgoden hullen zich dan in de sluier der menselijkheid. Dan vooral moet men voor hen oppassen". Neutraliteit is "een onmogelijke gedachte". De overheid wandelt immers altijd in een of ander licht. De theocratie wil dat zij in het rechte licht wandelt.

Volgens Van Ruler had de neutraliteit van de staat nooit aanvaard mogen worden. "Ik weet, dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan (.....). Wij kennen de wanhopige worstelingen, waarmee het leven van Groen van Prinsterer is gevuld. Wij kennen ook de prachtige successen van Kuyper, en de machteloze, querulant-achtige protesten van Hoedemaker. Maar het erge is, dat men tenslotte niet alleen praktisch, maar ook theoretisch de neutraliteit van de staat heeft aanvaard: dat men een theologisch stelsel van staatsrecht heeft uitgedacht, waarin de christelijkheid van de christelijke staat op zo'n wazig minimum is gebracht, dat ook de neutrale staat met enige resten uit een christelijk verleden daar aardig aan voldoet".

We ronden af met een conclusie. Uit het principe van de scheiding van kerk en staat vloeit niet voort, dat kerk en staat niets met elkaar te maken hebben. Dit is een misvatting die we bij pleitbezorgers voor de seculiere staat aantreffen. Het begrip neutrale staat houdt niet in dat de overheid geen beleidsnormen heeft. Het spreekt haast vanzelf dat zij zulke normen heeft. Maar ze verschillen per kabinet, zoals in de laatste decennia in ons land duidelijk is gebleken. Als het gaat om waarden en normen is de staat allesbehalve neutraal.

M. den Admirant, 's-Gravenhage